

Verók Attila

Az egyetemépítő Eszterházy Károly*

Kárpát-medencei és nemzetközi környezet

„Ennyi kar van ugyanis: első a teológiai, második a jogi, harmadik a filozófiai, negyedik a nyelveké, vagyis azoké a tanulmányoké, amiket a humanitás tárgyainak hívunk. Gyógyászati, azaz orvosi kar még nem tudott alakulni; nem azoknak hiánya miatt, akik tudnának és akarnának vele foglalkozni, hanem mert ennek a karnak illendő megalapítására és fönntartására még nem akadt mecénás. Az is hozzájárul ehhez, hogy nem is tudom, miféle tévedés folytán honfitársaink azt hiszik, ezt a tudományt külföldön kell tanulni. Egyébként van itt is orvos...”¹ – fejt ki véleményét Bél Mátyás (1684–1749) *Notitia Hungariae novae historico-geographica* című, 1735-ben Bécsben megjelent négykötetes munkájának első kötetében a nagyszombati egyetem leírása kapcsán. Az egykor Pázmány Péter (1570–1637) érsek által alapított jezsuita universitas éppen a Bél-féle leírás megjelenésének évében ünnepelte megalapításának századik évfordulóját. Ebben az időszakban a Kárpát-medencében nem működött másik olyan felsőoktatási intézmény,² amely enyhíteni tudta volna az egyetemi tanulmányokra áhító magyarországi ifjak intellektuális igényét, akik számára így kézenfekvő megoldásnak kizárólag a külföldi peregrináció tűnt.³

* A tanulmány az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 *Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen* című projekt támogatásával készült.

1 A magyar nyelvű fordítás forrása: Kardos József – Kelemen Elemér – Szögi László: *A magyar felsőoktatás évszázadai*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2000. 33.

2 A közép- és kora újkor, magyarországi, rövid életű egyetemalapítási kísérletekhez összefoglalóan lásd Szögi László: *A nemzet kertjének nevelő oskolái*. In: *Hat évszázad magyar egyetemei és főiskolái*. Szerk. Szögi László, Horváth Ákos, Kiss József Mihály, J. Király István. Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Bp. 1994. 9–28.

3 A Kárpát-medencéből a szélrőrsa szinte minden irányába, elsősorban azonban Nyugat-Európa felé kirajzó egyetemlátogató ifjak névsorait országokkénti és intézményenkénti bontásban az évtizedek óta a Magyar Tudományos Akadémia és az Eötvös Loránd Tudományegyetem égisze alatt működő Egyetemtörténeti Kutatócsoport (alapítója: Szögi László, jelenlegi vezetője: Draskóczy István) adja ki a *Magyarországi diákok egyetemjárása a középkorban és a Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban* című sorozatok keretében. Az 1980-as és az 1990-es években egy szegedi, régi magyar irodalommal foglalkozó kutatókból álló csoport (egykori vezetője: Keserű Bálint) peregrinációs adattárakat és konkrét személyekhez kapcsolódó peregrinációs leírásokat, útinaplókat, albizáló füzeteket stb. adott ki a *Fontes Rerum Scholasticarum* és a *Peregrinatio Hungarorum* című sorozatokban.

A fenti idézet apropóján ebben a tanulmányban körbejáróm a 18. század utolsó évében elhunyt Eszterházy Károly (1725–1799) egri egyetemalapítási kísérletének tágabb hazai és nemzetközi oktatási-oktatáspolitikai és művelődéstörténeti környezetét. Alapvető kiindulópontként megállapítható, hogy a 16–17. századi felfokozott egyetemesítési kedv Európában a felvilágosodás évszázadára alábbhagyott. Nézzük meg ezt a kijelentést számokban is kifejezve!

Az egri egyetem Barkóczy Ferenc (1710–1765) püspöksége idején 1754-ben a 208., Eszterházy Károly püspöksége idején 1763-ban pedig a 212. egyetem lehetett volna a 8. század utáni egyetemes oktatástörténetben.⁴ (Emlékeztetőül: 529-ben zárta be kapuit az ókor utolsó felsőoktatási intézménye, a platóni akadémia.⁵ Ezt követően a 8. századtól – Ez-Zitouna, a legrégebbi iszlám egyetemnek és a világ legrégebb óta folyamatosan működő képző intézményének 737-ben a mai Tunisban bekövetkezett alapításától⁶ – gyökeresen új korszak kezdődik a felsőoktatás történetében.) A 18. századi Európán kívüli világban mindössze 11 egyetemet alapítottak,⁷

(Az eddig felsorolt, de főként a Szögi László által mentorált sorozatok alapos értékelését, érdemeit és hiányosságait lásd *Szabó András Péter*: Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban – egy nélkülözhetetlen adattár „korajútkorász” szemmel. *Történelmi Szemle* 56. (2014) 1. sz. 133–170. Máig a legszélesebb körű, magyar nyelvű áttekintés a Kárpát-medencéhez kapcsolódó egyetemjárásról: Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon, I–III. *Scriptum – Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, Szeged–Budapest* 1993. A legjelentősebb áramlatról, a Magyarországról a német nyelvterületekre irányuló peregrinációról eddig egyetlen átfogó, nemzetközi közönségnek (is) szánt elemző összefoglalás látott napvilágot: *Peregrinatio Hungarica. Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert.* Hg. Márta Fata, Gyula Kurucz, Anton Schindling. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2006. (*Contubernium. Tübinger Beiträge zur Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte*; 64).

- 4 Az ókori akadémiaik egészen más struktúrában működtek, mint a középkortól máig létező egyetemek, éppen ezért az Eszterházy Károly által megálmodott intézményt érdemben kizárólag ez utóbbiakkal van értelme összemérni. A számok a 8. század óta a világban alapított, több esetben azonban ma már nem működő egyetemekre vonatkoznak, melyek számában, besorolásában és megítélésében óriási különbségek mutatkoznak a szakirodalomban. Jómagam ezen a helyen nem kívánok hosszas fejtegetésekbe bocsátkozni, csupán az egyik név- és adatsort (*The origin of Universities*) vettem alapul a viszonyrendszer érzékeltetésére (vö. <https://web.archive.org/web/20150712015657/http://www.cwrl.utexas.edu/~bump/OriginUniversities.html>, letöltés 2020. júl. 2). Francia és német szerzők kimutatásainak felhasználásával ettől lényegesen, mintegy hetvennél kevesebb egyetemmel számol *Mikonya György*: *Az európai egyetemek története 1700–1945.* ELTE Tanító- és Óvóképző Kar, Bp. 2017 munkájában (vö. 440–444. oldal). A fenti főszövegben szereplő konkrét sorszámok itt nem kizárólagosak, egyéni számítás eredményei, és mindössze az egri felsőoktatási intézmény viszonylagos helyének meghatározására szolgálnak.
- 5 *Veres Máté*: *Platón Akadémiája. Ókor. Folyóirat az antik kultúráról*, 12. (2013) 4. sz., 24–36. http://okorportal.hu/wp-content/uploads/2015/04/2013_4_veres.pdf letöltés: 2020. júl. 2.
- 6 *Mary-Jane Deeb*: „Ez-Zituna”. In: *The Oxford encyclopedia of the modern Islamic world*. 4. Ed. John L. Esposito. Oxford Univ. Press, New York 1995. 374.
- 7 1701 – az amerikai New Haven városában a Yale Egyetem; 1721 – a venezuelai Caracasban;

Európában pedig 17-et.⁸ Köztük egyértelműen a reformáció nyomán létrejövő protestáns egyetemek játszottak domináns szerepet. A magyarországi viszonyokra legnagyobb hatással lévő német területeken ebben az évszázadban mindössze 8 universitas létesítésére került sor – szemben a 16. századi 13-mal és a 17. századi 16-tal.⁹ Jelentősége révén közülük egyértelműen a hallei előzményekre visszamenő göttingeni egyetem természettudományi orientáltságú képzési struktúrája szolgált mintául Eszterházy Károly számára. Erről részletesebben később.

Magyarországon ugyanebben a században – és tegyük hozzá, az azt megelőző hat évszázad során is – nagyon kicsi aktivitást tapasztalunk ezen a területen. A korábbi egyetemalapítási kísérletekről itt most nem kívánok szólni, hiszen ezek történetének feldolgozása már egyenként és összefoglalóan is megtörtént a szakirodalomban.¹⁰ Az ország egyetlen állandó egyeteméről, az 1635-ben alapított nagyszombati jezsuita universitasról már esett szó, ennek az intézménynek mind a kora újkori, mind új- és legújabb kori története jól dokumentált.¹¹ Ezen túlmenően 1753-ban Mária Terézia birodalmi egyetemnek ismerte el a filozófiai képzést újraindító és korszerűsítő kolozsvári jezsuita akadémiát, amelynek egyik leghíresebb tanára az Egerben is komoly hatást kifejítő Hell Miksa (1720–1792) volt. A jezsuita rend 1773. évi feloszlását követően a bölcsészeti és hittudományi fakultásokat megerősítő piaristák

1728 – Kuba legrégebbi egyeteme Havannában; 1746 – az amerikai New Jerseyben a Princeton Egyetem; 1754 – az amerikai New Yorkban a Columbia Egyetem, 1755 – a Philadelphiai Egyetem Észak-Amerika első orvosi fakultásával; 1764 – az amerikai Providence-ben a Brown Egyetem; 1766 – az amerikai New Brunswickban a Rutgers Egyetem; 1770 – az amerikai New Hampshireben a Dartmouth College; 1785 – Kanada legrégebb angol nyelvű egyeteme Frederictonban; 1789 – az amerikai Washington város egyeteme (Georgetown)

- 8 1702 – a mai lengyel Boroszló (Wrocław, Breslau) egyeteme (*Universitas Leopoldina*), amely később az első német egyetem lesz a Habsburg Birodalomban, ahol egy intézményen belül párhuzamosan működik egy katolikus és egy protestáns fakultás; 1714 – a spanyol Cervera egyeteme; 1722 – a francia Dijon egyeteme; 1724 – az orosz Szentpétervár egyeteme; 1734 – a német Fulda egyeteme; 1737 – a német Göttingen egyeteme (*Georgia Augusta*); 1743 – a német Erlangen egyeteme; 1748 – a spanyol Altamura egyeteme; 1755 – az orosz Moszkva egyeteme; 1760 – a német Bützow egyeteme (1789-ben megszűnt); 1765 – a spanyol Corte egyeteme; 1768 – a francia Nancy egyeteme; 1773 – az itáliai Modena és a német Münster egyeteme; 1781 – a német Stuttgart egyeteme; 1783 – a spanyol Murcia egyeteme; 1784 – a német Bonn egyeteme.
- 9 Az előző jegyzetben részletesen felsorolt egyetemek közül időrendben: Boroszló, Fulda, Göttingen, Erlangen, Bützow, Münster, Stuttgart, Bonn. A korszakhoz összefoglalóan lásd *Friedrich Paulsen: Die deutschen Universitäten und das Universitätsstudium*. Olms, Hildesheim 1966. 52–59; *Mikonya György: Az európai egyetemek története 1700–1945*. ELTE Tanító- és Óvóképző Kar, Bp. 2017. 32–160.
- 10 Lásd a jelent tanulmány 2. jegyzetét.
- 11 *Bognár Krisztina – Kiss József Mihály – Varga Júlia: A Nagyszombati Egyetem fokozatot szerzett hallgatói, 1635–1777*. ELTE Levéltára, Bp. 2002. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből; 25); *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története, 1635–2002*. Szerk. Szögi László. ELTE Eötvös Kiadó, Bp. 2003.

vették át az intézmény irányítását, és 1776 végén – az orvosi kar felállításának királyi elrendelésekor – úgy tűnt, hogy Kolozsvárott megalakul Magyarország és Erdély második teljes szerkezetű egyeteme. A bécsi udvar elképzeléseinek rapszodikus változása nyomán azonban végül az 1579–1603-as korábbi előzmények után a második kolozsvári egyetemalapítási kísérlet is meghiúsult.¹² 1761-ben a bécsi udvar emellett erdélyi protestáns egyetem felállítását is javasolta. Mária Terézia elvi engedélye után a tervezetet kizárólag az evangélikus erdélyi szászok támogatták, akik az universitast Nagyszebenben kívánták létrehozni. Elképzelésük szerint teljes, tehát jogi és orvosi karral is rendelkező felsőoktatási intézményt hívtak volna életre a szász metropoliszban.¹³ A többi erdélyi felekezet azonban nem lelkesedett a koncepcióért, hiszen attól féltek, hogy jól kiépített külföldi kapcsolatrendszerük, peregrinációs útvonalaik megsínylik a változást. A leghatározottabb ellenvéleményt azonban Erdély katolikus püspöke képviselte, aki a szebeni protestáns egyetem megvalósítása helyett a kolozsvári jezsuita egyetem teljes, négyfakultású, klasszikus szerkezetű továbbfejlesztését látta egyedüli üdvös megoldásnak.¹⁴ A bécsi udvar gyakori nézőpontváltásaira jellemző, hogy 1767-ben az uralkodónő már egyértelműen elvetette a szász protestáns egyetem tervét, és a kolozsvári egyetem fejlesztését rendelte el. Ez utóbbival kapcsolatban 1774 januárjában Erdély minden felekezetétől véleményt kért. Még ugyanennek az évnek a végén engedélyezte jogi kar létesítését, majd 1775 januárjában orvosi képzés indítását Kolozsvárott. Aztán jött a fordulat: Bécs abszolutisztikus törekvéseinek nyomán 1777. augusztus 27-én királyi rendeletre felfüggesztették a kolozsvári egyetem fejlesztését, majd sorsa szeptember 22-én, a birodalmi oktatásügy átfogó új szabályozásával, a *Ratio Educationisszal* véglegesen megpecsételődött.¹⁵ A rendelkezés 14. §-a szerint ugyanis az „*egész országban és a magyar korona örökös területein csak egyetlen egyetem létezik, mely Budán, az ország kellős közepén nyert nagyszerű elhelyezést, gazdag alapítvány birtokában, ellátva a tudományok összes ágának szakembereivel*”.¹⁶ Noha a kolozsvári egyetem még néhány évig kitartott, 1784. augusztus 28-án II. József rendeletére eltörölték az erdélyi

12 Az egyetem történetének legfrissebb áttekintését adja *Szögi László*: „kolozsvári jezsuita egyetem”. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. VI. Főszerk. Kőszeghy Péter, szerk. Tamás Zsuzsanna. Balassi, Bp. 2006. 12–13.

13 *H. Balázs Éva*: A magyarországi felsőoktatás a felvilágosult abszolutizmus korában. Felsőoktatási Szemle 17. (1968) 7–8. sz., 407–413.

14 *Szögi László*: „egyetemalapítási tervek a 18. században”. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. II. Főszerk. Kőszeghy Péter, szerk. Tamás Zsuzsanna. Balassi, Bp. 2004. 289–290.

15 A történeti kontextusba ágyazott részleteket lásd *Szögi László*: A magyar felsőoktatás kezdetei 1–2. Természet Világa 127. (1996) 2–5 és 74–78; *uő.*: A magyar felsőoktatás évszázadai – a kezdetektől 1948-ig. INFO – Társadalomtudomány 49. (2000) 31–33.

16 A magyar nyelvű fordítás forrása: *Kardos József–Kelemen Elemér–Szögi László*: A magyar felsőoktatás évszázadai. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2000. 40.

felsőoktatási intézmény universitas jellegét, és a királyi líceumi rangú képzőhelyek közé sorolták, azaz visszaminősítették az ekkora csupán kétfakultásosra zsugorodott iskolát. Ezzel egy időben elvesztette egyetemi rangját Olmütz, Graz és Innsbruck neves tanintézete is, Lemberg viszont egyetemi rangot kapott.

A 18. század harmadik és egyben utolsó egyetemalapítási kísérlete Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly püspök nevéhez fűződik Magyarországon. Anélkül, hogy a viszonylag széles körben ismert történet lépéseit részletesen újra elmondanám,¹⁷ néhány gondolatban világítok csak rá a folyamat alakulására. A hazai oktatástörténeti kutatás számára már régóta megkérdőjelezhetetlen ténynek számít, hogy Barkóczytól eredeztethető az egri *publica universitas* gondolata. A korszak kelet-közép-európai egyetemlétesítéseiinek realitását mérlegelő Ferdinand Seibt német történész szerint éppen a 18. századi második fele volt az, amikor erre Európa keleti felén, így Egerben is kevés kilátás mutatkozott. Szerinte ugyanis erre az időszakra olyan nagy szakadék alakult ki Nyugat- és Kelet-Európa között, hogy a kontinens nyugati felén folyamatosan születő és tartósan működőképes 40-nél is több egyetemmel szemben újabb felsőoktatási intézmény alapítására Keleten nem látszott még csak esély sem.¹⁸ Az ország leghatalmasabb egyházmegyéjének (Egri Egyházmegye) első számú emberei, Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly püspökök azonban ezt egészen másképpen ítélték meg: az „*anyagilag megalapozott bölcséleti, teológiai és jogi képzés [facultas artium, facultas theologiae, facultas juris], a könyvnyomda létesítése, a püspöki reprezentáció látványos elemeinek megjelenítése, a régió literátorainak szerveződő összefogása, az építkezések folyamatossága, külföldi művészek és mesteremberek jelenléte egyaránt biztatást jelentetett az erők további koncentrációjára, ami pedig érthető módon az univerzitás létesítésének gondolatát erősítette fel*” bennük.¹⁹ Barkóczy 1761-es esztergomi érseki kinevezése és Egerből való távozása azonban gátat szabott a felmerült terv kibontakoztatásának. A lényegi koncepció és annak megvalósítása tehát Eger utolsó, az egyetemi eszmére különösen fogékony püspökének, Eszterházy Károlynak jutott osztályrészül. Ennek értelmében 1763-ban már a püspöki, azaz katolikus egyetem tervét terjesztette az uralkodó elé. A tervet Bécsben, de itthon is sokan ellenezték, mert – az egyetemjáró magyarországi és erdélyi diákok

17 Ezt legújabbán megtette Nagy Andor: Egyetemalapítási törekvések a barokk Egerben (1700–1828). In: Bartók Béla – Makai János – Nagy Andor: Az egyetemi tervektől az egyetemmé válásig. A Líceumhoz kötődő egri oktatás története. Líceum Kiadó, Eger 2019. 17–57.

18 Ferdinand Seibt: Zum Problem der Universitätsgründungen in Mitteleuropa. In: Universitäten im östlichen Mitteleuropa. Zwischen Kirche, Staat und Nation. Sozialgeschichtliche und politische Entwicklungen. Hg. Peter Wörster, M. Dorothee Goeze. Oldenbourg, München. 2008. (Völker, Staaten und Kulturen in Ostmitteleuropa; 3). 34.

19 Bitskey István: Eger a barokk kori Közép-Európában. In: Az egri Domus Universitatis és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013. Szerk. Petercsák Tivadar. Líceum Kiadó, Eger 2013. 24.

kiemelkedően magas számát ismerve – meglehetősen álszerűen módon attól tartottak, hogy Eger egyeteme elvonná a hallgatókat Nagyszombatból, az akkor éppen fejlesztés alatt álló univerzitástól. Az egri püspök állhatatosságát jelzi, hogy mindezek ellenére az 1760-as években díszes épületet emeltetett a leendő egyetemnek: a *Domus Universitatis*, azaz a Líceumot. Markhot Ferenc (1715–1792) szakmai irányítása mellett 1769-ben – utalva a jelen tanulmány bevezető idézetében foglaltak fontosságára és az országban elsőként – még az orvosképzést is megkezdték Egerben. Az uralkodó azonban nem engedélyezte az orvosi karon a doktori fokozat adományozásának jogát, így az egri orvosi iskola (*Schola Medicinalis Agriensis*) 1775-ben megszűnt. 1777-ben pedig – ahogy azt korábban már jeleztem – végérvényesen eldőlt, hogy az udvar Magyarországon csak egyetlen egyetem működését tartja szükségesnek, így az egri intézmény egyetemi rang hiányában püspöki jogakadémiaiaként folytatta tevékenységét.²⁰

Eszterházy egyetemépítő tevékenységének egyedisége

A fentebb dióhéjban elmondott kerettörténet után az Eszterházy-féle egri kísérlet nagyszerűségét kívánom értékelni a szakirodalomra támaszkodva, mégis szubjektív módon.

Az 1762. június 29-én a hevesi megyeszékhelyre érkező, széles látókörű, kiváló intellektuális és spirituális felkészültségű Eszterházy Károlyt Eger és az egyházmegye akkori lesújtó viszonyai „nem tétlen rezignációra, hanem eltökélt munkára serkentették, és ebben a szellemben születtek mindent átfogó, nagyvonalú tervei egyházmegyéje és székvárosa felvirágoztatására is” – írja Berényi László az Esterházyakról készült monográfiájában.²¹

A papi tanulmányait a katolikus világ központjában végző püspök Egerben, az ország hatodik legnépesebb városában (lakossága 1787-ben több mint 17 ezer fő) a római Palatinus domb tövében emelt egyetem, a *Palazzo della Sapienza* mintájára²² megtervezte az ország első, kizárólag felsőoktatási képzés céljára létrehozott épületét, amelybe egy gondosan összeválogatott egyetemi *biblioteca episcopalis* is

20 Régi magyar egyetemek emlékezete = Memoria universitatum et scholarum maiorum Regni Hungariae 1367–1777. Válogatott dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez. Szerk. Szögi László. ELTE Könyvtár és Levéltár, Bp. 1995. 25.

21 Berényi László: Esterházyak. Egy ezeréves család történetei. Eszterháza Kulturális, Kutató- és Fesztiválközpont, Fertőd 2014. 543.

22 Uo. 554.

vizionált. Az épületből az 1770-es évekre,²³ míg a könyvtárból 1793-ra²⁴ valóság lett. Önálló, eredetileg is oktatási célokra tervezett egyetemi épületeket alig találunk ekkor Európában, ebben tehát Eszterházy igencsak megelőzte saját korát. Az általa alapított egyetemi könyvtár közel húszezer kötetes nyitóállományával pedig szintén nem volt szégyenkeznivalója nemhogy a 18. században létrehozott, de a nagy hagyományokkal rendelkező európai egyetemek között sem.

„Eszterházy zseniálisan sokoldalú érdeklődése egyetemének megszervezésében első-sorban a filozófiai Kar természettudományos katedráira s ezek között is legelsősorban Csillagásztornyára irányul” – írta Bevilaqua-Borsody Béla neves művészettörténész és muzeológus a két világháború között.²⁵ Hasonló kijelentésre bukkanunk Hell Miksa tollából is a bécsi *Ephemerides Astronomicae* című szaklap 1776. évi számában: „Eszterházy püspök Egerben oly nagy fényvel, célszerűséggel és alapos építészeti elgondolással emelt hajlékot Uraniának, hogy ennek párját egész Európában nem találja [...] és nincs Európában hasonlóan felszerelt obszervatórium.”²⁶ A méltatáshoz a *Magyar Hírmondó* tudósítója is csatlakozott 1781-ben: „Magyar Ország most három nevezetes Néző Tornyokkal ditsekedhetik: az első idejére nézve a Nagy Szombati, második a Budai, harmadik az Egri. Ritka az az ország, a mellyben ennyi találkozzék.”²⁷ Ezeknél a tényeknél érdemes elidőznünk. Tanulmányom első felében röviden említettem Halle és Göttingen városok neveit. Itt és a következő bekezdésben tárgyaltak kapcsán részletesebben is kell szólnom Eszterházy német nyelvterületre irányuló szellemi kapcsolatairól. Igaz ugyan, hogy külsőségekben és mentalitásban Róma mély nyomokat hagyott az egri főpásztor tevékenységén (a Líceum előképe a római Sapienza Egyetem, az egri Főegyházmegyei Könyvtár freskójának itáliai kötődésű témája és itáliai mintájú barokk berendezése stb.), a korabeli modern felsőoktatáshoz fűződő elképzeléseit mégis a protestáns német területekről kölcsönözte. Európa első modern vagy minta-, modell-, illetve

23 Ludányi Gabriella: Építéstörténet. In: Az egri Domus Universitatis és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013. Szerk. Petercsák Tivadar. Líceum Kiadó, Eger 2013. 41–69.

24 Löffler Erzsébet: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár. Érseki Vagyongazdálkodási Központ, Eger. 2012; Kiss Péter: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár az ezredfordulóiig. Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger 2019.

25 Bevilaqua-Borsody Béla: A Galánthai gróf Eszterházy Károly egri püspök által alapított egri egyetem csillagvizsgálójának története, 1762–1883. Adalékok a 18–19. század magyar műveltség történetéhez. Stella 4. (1929) 3–4. sz., 102.

26 Idézi: Kelényi B. Ottó: Eszterházy Károly gróf egri püspök csillagvizsgálójának könyvtára és az egri asztronómusok működése. Stella 5. (1930) 1–2. sz., 26–27. (Az 1776-os írás bibliográfiai adatait lásd a 27. o. 1. jegyzetében.)

27 Bevilaqua-Borsody Béla: A Galánthai gróf Eszterházy Károly egri püspök által alapított egri egyetem csillagvizsgálójának története, 1762–1883. Adalékok a 18–19. század magyar műveltség történetéhez. Stella 4. (1929) 3–4. sz., 126.

reformegyetemét²⁸ 1694-ben III. Frigyes (1657–1713) brandenburgi választófejedelem, a későbbi I. Frigyes porosz király hívta életre a Saale partján fekvő Halle városában. Az egyetemen zajló teológiai képzés kezdettől fogva összekapcsolódott az August Hermann Francke (1663–1727) által ugyancsak ezen a településen alapított (1698) árvaházzal. Ez a komplex, az emberi élet teljes spektrumára védelmet, tanulási és munkalehetőséget kínáló intézményegyüttes hamar ikonikussá vált Európában,²⁹ és az elmélet helyett a gyakorlatot, így például az empirikus kutatást feltételező természettudományokat preferáló képzési koncepciójával³⁰ mintaként szolgált sok más oktatási intézmény számára is a kontinensen. A 18. század elején itt kezdődtek el azok a reformok, amelyek később a másikkal nagy német mintaegyetemen,³¹ az 1737-ben II. György Ágoston (1683–1760) hannoveri fejedelem, egyben II. György néven angol király (ur. 1727–1760) által alapított göttingeni felsőoktatási intézmény tevékenységében teljesedtek ki.³² „Halle leánya”³³ vagy „Európa legmodernebb egyeteme”³⁴ az első nem alapítványi, hanem állami pénzből finanszírozott univerzális német univerzitás volt, ahol a neohumanizmus és a transcendentális természetfilozófia újszerű eszméit valló, oktatási és

28 A fogalmak magyarázatához lásd *Békés Vera*: A hiányzó paradigma. Latin Betűk, Debrecen. 1997. 50–52 és *uó.*: A kutatóegyetem prototípusa: a XVIII. századi göttingeni egyetem. Előzetes megjegyzések a modern európai egyetem kialakulásának kérdésköréhez. *Ponticulus Hungaricus* 19. (2015) 2. sz., oldalszám nélkül, <http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/hidverok/bekes-a-kutatoegyetem-prototipusa.html>, letöltés 2020. július 2.

29 *Hermann Wellenreuther*: Weltweite Auswirkungen und Rezeptionen der Franckeschen Stiftungen. In: *Tief verwurzelt – hoch hinaus. Die Baukunst der Franckeschen Stiftungen als Sozial- und Bildungsarchitektur des protestantischen Barock*. Hg. Metta Scholz, Holger Zaunstock, Claus Veltmann. Verlag der Franckeschen Stiftungen zu Halle – Harrassowitz Verlag in Kommission, Halle 2015. (Kataloge der Franckeschen stiftungen; 33) 179–185.

30 Vö. pl. *Thomas Müller-Bahlke*: „Gott und die Welt besser und zeitiger kennen zu lernen”. Die Kunst- und Naturalienkammer des Halleschen Waisenhauses als Schaufenster in die Welt. In: *Durch die Welt im Auftrag des Herrn. Reisen von Pietisten im 18. Jahrhundert*. Hg. Anne Schröder-Kahnt, Claus Veltmann. Verlag der Franckeschen Stiftungen zu Halle – Harrassowitz Verlag in Kommission, Halle 2018. (Kataloge der Franckeschen Stiftungen; 35) 201–209.

31 Halle és Göttingen mintaegyetemek értékeléséhez lásd *Anton Schindling*: Bildungsinstitutionen im Heiligen Römischen Reich deutscher Nation als Ziele der studentischen Migration. *Wanderungen im Zeichen von konfessionen und geistigen Strömungen*. In: *Peregrinatio Hungarica. Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*. Hg. Márta Fata, Gyula Kurucz, Anton Schindling. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2006. (Contubernium. Tübinger Beiträge zur Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte; 64) 50.

32 *Mikonya György*: Az európai egyetemek története 1700–1945. ELTE Tanító- és Óvóképző Kar, Bp. 2017. 49.

33 *Tar Attila Szilárd*: A Göttingeni Egyetem hatása Magyarországon. In: *Universitas – historia. Tanulmányok a 70 éves Szögi László tiszteletére*. Szerk. Draskóczy István, Varga Júlia, Zsidi Vilmos. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Bp. 2018. (Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai; 15) 133.

34 *Krász Lilla – Kurucz György*: Úton lenni a 18. században. Utak, emberek, szokások Magyarországon és Európában. *História* 31. (2009) 1. sz., 32–35.

kutatási tevékenységet egyaránt folytató professzorok (ez eddig ismeretlen vagy legalábbis szokatlan jelenség volt a felsőoktatás világában!) oktattak a hagyományosak mellett olyan új típusú világi tárgyakat is, mint a jog- és államtudomány, a közgazdaságtan, a statisztika, a természettudományok vagy az ókortudomány.³⁵ A göttingeni egyetem első kurátora, Gerlach Adolph von Münchhausen (1688–1770), aki maga is hallei diák volt, és negyven éven át igazgatta a *Georgia Augustát*, új koncepciót dolgozott ki, mely szerint nem a hagyományos értelemben vett tudásátadás a fontos, hanem az oktatók és a hallgatók új felismerésekre történő ösztönzése, a gyakorlatias szemlélet bevezetése az oktatásba (mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi stb. ismeretek).³⁶ A göttingeni egyetem oktatási tevékenységének megújításában jelentős érdemeket szerzett még a Halléból a magyarok által csak Göttingának nevezett városba áttelepülő jogászprofesszor, Johann Jacob Schmauss (1690–1757), akinek a hatására Arisztotelész oktatása helyett nagy hangsúlyt kaptak a matematikai és asztronómiai témák, ezért modern csillagvizsgálóval is felszerelték az egyetemet. A fizika oktatása során a kísérletezés vált fontossá.³⁷ Az orvostudomány terén az antik szerzők elméleteiből kevesebbet, gyakorlati ismeretekből, anatómiából és sebészetből pedig többet tanítottak.³⁸

Keveset szoktunk beszélni arról, hogy a „*Széchenyiek előfutára*”-nak³⁹ titulált Eszterházy az egri teljes jogú egyetemen rendszeres mezőgazdasági, katonai-mérnöki, építész-mérnöki, ún. kultúrmérnöki, valamint réz- és fametsző szakokat is

35 Az egész Göttingen-jelenséghez lásd Göttingen dimenziói. A göttingeni egyetem szerepe a szaktudományok kialakulásában. Szerk. Gurka Dezső. Gondolat, Bp. 2016.

36 *Hans-Albrecht Koch*: Die Universität. Geschichte einer europäischen Institution. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2008. (Besondere wissenschaftliche Reihe – BWR) 96.

37 Uo. 125.

38 A kérdéskörhöz általában vö. *Johann Stephan Pütter*: Versuch einer academischen Gelehrten-Geschichte von der Georg-August-Universität zu Göttingen. Olms – Weidmann, Hildesheim 2006. (Nachdruck der Ausgabe Göttingen 1765), konkrétan pedig *Mikonya György*: Az európai egyetemek története 1700–1945. ELTE Tanító- és Óvóképző Kar, Bp. 2017. 51.

39 *Löffler Erzsébet*: Ad maiorem Dei gloriam. Eszterházy Károly művészetpártoló tevékenysége. In: Eszterházy Károly emlékkönyv. Szerk. Kovács Béla. Érseki Gyűjteményi Központ, Eger 1999. 205. Ehhez adalékként csak annyit, hogy 1790. október 3-án Eszterházy – számos szabadkőműves, református, kantianus gondolkodó mellett egyetlen katolikus főpapként – részt vett azon a pesti konferencián, amelyet gróf Széchenyi Ferenc házában tartottak, s amelyen számos magyar író jelenlétében tervezetet fogalmaztak meg egy magyar tudós társaság felállításáról. Ez a tény is kiválóan bizonyítja az utolsó egri püspök széles körben elterjedt elismertségét, tekintélyét, a műveltség és a tudomány ügye iránti elkötelezettségét, összességében pedig tanúbizonyságot tesz különleges, sok szempontból karizmatikus személyiségéről, korát meghaladó világfelfogásáról (vö. *Bitskey István*: „Püspökünk, példánk és tükörünk volt...” Eszterházy Károly életpályája és egyénisége. In: Eszterházy Károly emlékkönyv. Szerk. Kovács Béla. Érseki Gyűjteményi Központ, Eger 1999. 16.).

tervezett indítani,⁴⁰ amelyekkel csatlakozni kívánt az Európában is egyedülálló selmecbányai mérnöki (1735 bányatisztképző intézet), szenci mérnöki-mezőgazdasági-közgazdasági (1763 *Collegium Scientiarum Politico Oeconomico Cameralium*) és keszthelyi mezőgazdasági (1797 *Georgikon*) modellekhez. Mindez pedig kísértetiesen emlékeztet a Göttingenben tapasztalt mintához, amely aztán majd az Alexander von Humboldtról (1769–1859) elnevezett, a világnak máig 28 Nobel-díjas tudóst adó berlini csúcseyetem tevékenységében teljesedik ki a 19. században. Itt kell még megemlítenünk azt a tudományterületet is, amely egyértelmű szellemi hidat képez Halle (részben Göttingen) és Eger között. Az orvostudományi képzésről van szó. August Hermann Francke pietista indíttatású, árva- és kórházát is magában foglaló, komplex intézményében – úttörő módon, de részben kényszerűségből – kénytelen volt összekapcsolni a tényleges orvosi ellátást az elméleti képzéssel, korhű megfogalmazásban: a medicinális teóriát a klinikai praxissal. Halléban tehát megteremtették a lehetőségét a bölcséleti-nyelvészeti előképzettségű Herman Boerhaave (1668–1738) leideni orvos által szorgalmazott, de feledésbe merült, betegágy melletti gyógyításnak.⁴¹ A holland tudós a gyógyításban a természetes módszereket (fiziko- és balneoterápia) részesítette előnyben, a növényi és vegyi úton előállított gyógyszereket tapasztalati alapon alkalmazta. Akárcsak az Eszterházy Károly által megbízott egykori bolognai peregrinus, a Kárpát-medence első felsőoktatási orvosképző intézményét elindító, a hazai gyógyászat kiemelkedő, eruditív egyénisége, Markhot Ferenc. A főpásztor Eszterházy 1769 júniusában ugyanis végérvényesen engedélyezte a világi orvosi szak felállítását Egerben, de ehhez részletes utasítást mellékelte a tanulmányokra, a használandó könyvekre és arra vonatkozóan is, hogy az egri kórházat működtető irgalmas rend tagjai odaadással támogassák Markhotot annak közhasznú munkájában. Előírta például, hogy az orvosi iskolába csak jó erkölcsű és filozófiát, azaz bölcséletet végzett ifjak vehetők fel. Ez a felfogás megint csak Eszterházy széles látókörűségét bizonyítja, ugyanis a teológiai is képzett orvosok kinevelésének elmélete és gyakorlata a protestáns evangélikus, konkrétan pietista Halléban született meg a 18. század első felében Francke összetett eszmerendszerében. A mélyen katolikus Eszterházy és Markhot felvilágosult gondolkodását kiválóan illusztrálja az a tény is, hogy véleményük szerint a tudomány nem kapcsolódhat kizárólag a felekezetiességhez, hiszen akkor torzó marad. Mind a katolikus, mind a protestáns tudomány eredményeit hasznosítani kell a gyakorlatban. Ez

40 *Bevilaqua-Borsody Béla*: A Galánthai gróf Eszterházy Károly egri püspök által alapított egri egyetem csillagvizsgálójának története, 1762–1883. Adalékok a 18–19. század magyar műveltség történetéhez. *Stella* 4. (1929) 3–4. sz., 106.

41 *Mikonya György*: Az európai egyetemek története 1700–1945. ELTE Tanító- és Óvóképző Kar, Bp. 2017. 47.

a szemlélet meggyőzően kimutatható többek között az egyetemi könyvtárnak szánt orvosi könyvállomány összetételében is, amelyben a legkorszerűbb, Európa-szerte használt katolikus és protestáns tankönyvek egyaránt megtalálhatók voltak az Eger szívében berendezett líceumi bibliotékában.⁴²

Eszterházy és Markhot közös fellépése nyomán tehát az orvostudomány Egerben sem minősült már a filozófia „szolgálóleányának”, hanem kilépett az elméleti-spekulatív fejtegetések árnyékából, és megkezdte útját a modern gyógyászat világában. Egerben tehát akadt egy ügybuzgó mecénás, Magyarországon az első, akinek a hiányát Nagyszombat kapcsán szomorúan emlegette fel Bél Mátyás a jelen tanulmány elején idézett szövegében, neki köszönhetően pedig a hevesi megyeszékhelyen kezdetét vehette a szakemberképzés a Kárpát-medence első orvostudományi karán.

Számtani elmélkedés a meg nem valósult egri egyetem kapcsán

A konzervatív, határozott értékvilággal, szilárd meggyőződéssel és bölcs belátással kormányzó egyházfő nagyon tudatosan tervezte meg az egri egyetemet – felmérve annak meglévő szükségleteket kielégítő jellegét és kiterjedt vonzókörzetének mértékét a régióban (ma úgy mondanánk: előzetes hatástanulmányt készített). Ha megnézzük a korabeli Magyarország egyetlen egyetemének, a nagyszombatinak a matrikuláját, elgondolkodtató adatra bukkanunk: az 1635 és 1777 között eltelt 142 évben a jezsuita universitasra mindössze 102 heves megyei diák iratkozott be, azaz kevesebb, mint évi 1 fő!⁴³ A távoli és drága európai egyetemeken ez az arány még rosszabb. Az 1250 és 1800 közötti időszakból mindössze 129 egri peregrinuszok által regisztrált beiratkozást ismerünk elsősorban német és olasz nyelvű európai területeken működő egyetemekről.⁴⁴ Minden bizonnyal a hevesi székváros is tudta volna hozni az évi átlagban 100-nál is kevesebb beiratkozó és 30 promoveált diákot. A Nagyszombatra jellemző adatok könnyen produkálhatók lettek volna csupán a keleti országrészből és a környező országokból is Egerben! Még a nagyszombati

42 *Gál Tibor*: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár orvostudományi könyvei. In: *De libris et bibliothecis*. Szerk. Czeglédi László, Monok István. Líceum Kiadó, Eger 2011. (A helyi érték. Kulturális örökség tanulmányok. Sectio Iuvenum; 1) 9–43.

43 *Vö. Bognár Krisztina – Kiss József Mihály – Varga Júlia*: A Nagyszombati Egyetem fokozatot szerzett hallgatói, 1635–1777. ELTE Levéltára, Bp. 2002. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből; 25) (szétszórt adatok az adattárban).

44 *Vö. Szógi László*: Eszterházy Károly helye a magyar felsőoktatásban. In: *In Agriam adveni*. Konferencia Eszterházy Károly Egerbe érkezésének 250. évfordulója emlékezetére, 2012. október 25. Szerk. Monok István. Líceum Kiadó, Eger 2013. (A helyi érték. Kulturális örökség tanulmányok; 1) 32.

egyetemnek az ország közepére, egészen pontosan Budára, majd Pestre történő átköltöztetése után is. Eszterházy fennálló igényekre építő, logikusan átgondolt tervének zátonyra futtatásával azonban a peregrináció a 18. század magyar felsőoktatásának továbbra is rendkívül fontos tényezője maradt. A főpásztor maga is átérezte ennek a ténynek a fontosságát, hiszen végső soron meghíusult egri egyetemalapítási tervével párhuzamosan maga is támogatta egri diákok külföldi felsőfokú tanulmányait. Az egri helyszínről induló, adatolható peregrináció első 550 évében ugyanis a „18. század második felének az adata a legmagasabb. Ekkor 33 külföldön beiratkozott egri diákkal találkozunk, ami az összes peregrinus közel 12%-a. Ennél magasabb számot csak a 19. század második felében láthatunk, az azonban már egy egészen más korszak. Kimondható tehát, hogy Eszterházy Károly törekvései hatottak az egri polgárság oktatás iránti igényeire.”⁴⁵

A magas költségek miatt sokak számára korlátozó hatása ellenére a szerteágazó európai felsőfokú tanulmányi lehetőséghez azzal a kedvező hatással is járt, hogy Magyarország állandó és tartós kapcsolatba került a külföldi tudományos központokkal, peregrinusai sokszor a legmodernebb tudományos ismeretekkel térhettek vissza hazájukba. Vigasztaljon bennünket az a tény, hogy nem volt ez másként a tudatosan megkonstruált egri egyetem potenciális vonzáskörzetéből külföldi universitasokat látogató fiatal értelmiségiek körében sem. Összehasonlításképpen elmondhatjuk, hogy a 18. század elején a Kárpát-medence szempontjából legfontosabb német nyelvterület egyetemlein mintegy 9000 diák tanult, és ez a létszám a 18. század végére csaknem egyharmaddal csökkent, jelezve azt a recessziót, amelybe a német felsőoktatás jutott a francia forradalom kezdetére (1789). A szűkebb értelemben vett Németországban 1701-ben 25 intézménybe jelenlegi ismereteink szerint mintegy 4100-an iratkoztak be újonnan, 1750-ben 29 intézménybe pedig körülbelül 4000-en. Az egri viszonyok szempontjából is fontos arányok megértéséhez tudnunk kell, hogy például a század közepén csak 13 németországi intézmény beiratkozási létszáma haladta meg a 100 főt, de például a mai Schleswig-Holstein tartományban található Kiel és a Mecklenburg–Elő-Pomeránia tartományban lévő Greifswald egyetemeire mindössze 24, illetve 25 új hallgató jelentkezett. A francia forradalom előtti utolsó évben (1788), amikor névlegesen 36 egyetem létezett Németországban, még beszédesebbek a statisztikai adatok. Ebből az évből 28 intézmény immatrikulációs adatai ismertek, de az összlétszám csökken, mindössze 3449-en iratkoztak be az egyetemekre. A legnevesebb akadémiák sorából gyakorlatilag négy német egyetem emelkedett ki a 18. században. A két első helyen a Kárpát-medencéhez viszonylag közel fekvő és megfizethető áru városok, Halle és Jéna álltak, évi átlagban több mint 900 hallgatóval. A harmadik és negyedik helyet Lipcse

45 Uo. 31.

és Göttingen (Göttinga) egyeteme foglalta el. Az előbbi átlagos hallgatói létszáma évi 740, az utóbbié 660 fő körül mozgott. Az összes többi egyetem a fenti létszám felét is alig közelítette meg, és hat kivételével évi 250 hallgató alatt maradt a beiratkozott hallgatók száma.⁴⁶

Ismerve az Eszterházy Károly által irányított egyházmegye hatalmas kiterjedését és népességének becsült számadatait, kiegészítve azokat a potenciális egri egyetem távolabbi vonzáskörzetében élő, magasabb tanulmányokat folytatni szándékozó ifjak feltételezett számával, megkockáztathatjuk azt a hipotetikus kijelentést, hogy az egri univerzitás nem légiures térben jött volna létre. Potenciális hallgatógárdája létszámban biztosan nem maradt volna el a nagyszombati-budai-pesti egyetem diákságának kontingensétől, hiszen a külföldi egyetemi tanulmányokat finanszírozni képtelen *domidoctusok* és a hazai egyetem megléte esetén esetleg itthon maradó „peregrinusok” biztos bázisát jelenthették volna a teljes szerkezetű, azaz négyfakultásosnak induló egri felsőoktatási intézménynek. A feltételezett 100–200 fős konsztans hallgatói keretszám pedig a korabeli európai egyetemek között is minimum a középmezőnybe pozicionálhatta volna Eszterházy egyetemét.

Mérleg

Egy másik Esterházy, azaz a Magyar Udvari Kancellária főkancellárja, Esterházy Ferenc (1715–1785) indítványa, melynek értelmében az ország központjában, Budán, illetve Pesten kell létrehozni Magyarországon egyetlen egyetemét, sajnos véglegesen megpecsételte a rokon Eszterházy Károly nagyívű egri tervét is, így az végérvényesen kikerült a bécsi udvarban esetlegesen támogatandó kezdeményezések közül. Az egri püspök unikális kulturális örökségi elemeket felmutató egyetemének *genius lociként* folyamatosan élő víziója azonban, a két és fél évszázadon keresztül tapasztalható ugrásra – modern kifejezéssel élve: fokozatváltásra – kész állapot meg-edzette és kitarotvára tette az egri érsekség, valamint a Líceum mindenkori vezetőit és munkatársait, akik szinte bármelyik történelmi pillanatban hajlandók és képesek lettek volna átlépni az egyetemi szférába. 2016. július 1-től ebbéli szándékukat Magyarország Kormánya törvényben rögzítette: Eger egyetemvárossá avanszált.

Az emberfeletti erőfeszítésekkel teli 18. századi kezdetek nélkül azonban erre nem sok esély mutatkozott volna. Éppen ezért Eszterházy Károlyt joggal nevezi az egri egyetem alapítójának annak a szobornak a felirata, amely 2019 szeptembere

46 Vö. *Szögi László*: A közép-európai egyetemek a XVII–XIX. században és a magyar egyetemjárás. Világosság 40. (1999) 8–9. szám, 53–65, az adatok főként az 54–56. oldalról származnak.

óta a Líceum előtti Eszterházy téren áll. Ha *de jure* nem is, *de facto* mindenképpen a főpásztort tekinthetjük az egri egyetemi gondolat kiteljesítőjének, a helyi intézmény és felsőoktatás kimagasló mecénásának, élharcosának, aki mintegy kétmillió forintos beruházásával a korabeli európai felsőoktatási térség meghatározó alakjává vált, hiszen ennyi pénz a korban máshol sem áldoztak egyetem létrehozására az egész kontinensen. Neve bátran említhető egy lapon III. Frigyes brandenburgi választófejedelemmel, a későbbi I. Frigyes porosz királlyal vagy akár II. György Ágoston hannoveri fejedelemmel, aki egyben II. György néven angol királyként is regnált, akik Halléban és Göttingenben létrehozták a korszak legmodernebb egyetemeit, melyek közül az utóbbi manapság az egyik legelismertebbre tekintett berlini Humboldt Egyetemnek a mintájául is szolgált. Ha a szerteágazó, egymást kioltó érdekek szövevényébe bele nem vesző Habsburg-adminisztráció felismerte volna Eszterházy Károly provincializmusból messze kiemelkedő és távlatokba tekintő tervének nagyszerűségét, ma büszkén és jogosan beszélhetnénk Magyarország legrégebbi, változatlan helyen, alapítása óta megszakítás nélkül működő felsőoktatási intézményének legalább 250 éves történetéről, míg jelenleg ezt csupán a lokálpatriotizmus nemes hevületével tehetjük meg, hiszen jogilag csupán néhány év óta létezik egyetem Egerben. Mivel azonban Eszterházy királyokat megszegyenítő kitarással, elhivatottsággal és anyagi áldozattal építette föl az egri univerzitás ikonikus épületét, a máig szemet gyönyörködtető Líceumot, és szerelte fel azt a legmagasabb tudományok művelését lehetővé tevő háttérintézményekkel (könyvtár, nyomda, csillagvizsgáló, boncterem stb.), valamint látta el a megfelelő humán erőforrással, így – a helyiek szemében legalábbis mindenképpen – benne kell tisztelnünk az egri felsőoktatás valódi megteremtőjét, akinek a nevét méltán viseli Eger egyeteme immár évtizedek óta.

Der Universitätsstifter Károly Eszterházy

Die weitverzweigte Tätigkeit des letzten Erlauer Bischofs wurde schon von vielen Autoren und nach zahlreichen Aspekten analysiert und gewürdigt. Károly Eszterházy ist unter einem glücklichen Stern und in einer steinreichen Familie geboren, wobei ihm möglich war, seine unterfangenen Sachen immer erfolgreich zu lenken und zu beenden. Betrachtet man sein Lebenswerk von der Kirchen- und Zivilpolitik über die wirtschaftlichen und verwaltungstechnischen Angelegenheiten der von ihm geführten Bistümer bis hin zur Seelsorge der in sein Obhut gegebenen Menschenmassen und zur Erneuerung seiner gebauten Umgebung, erfährt man überall Ausgeglichenheit, sorgfältig geplante Arbeitsschritte und ständige Entwicklung. Der einzige Punkt in seinem Leben, wo er seine Pläne nicht vollständig verwirklichen und damit seiner Werk die Krone nicht aufsetzen konnte, stellt das größte Unternehmen seines Lebens dar: die Stiftung der Universität in Erlau. Obwohl diese symbolische Zielsetzung des Eszterházy-Lebenswerkes in Torso geblieben ist, kann in Person des Erlauer Bischofs einer der größten und beharrlichsten Universitätsstifter – auch im europäischen Vergleich – verehrt werden. Das Ergebnis seines groß angelegten wissenschaftlichen, durch hartnäckige Entschlossenheit und Konsequenz durchgeführten Konzepts ist bis heute ohne Beispiel. Die Frucht seiner intellektuellen Arbeit spricht für sich selbst: Dieser Arbeit ist zu danken, dass das wunderschöne Lyzeum, das erste, ausschließlich zu Unterrichtszwecken vorgesehene und dienende Universitätsgebäude im Donau-Karpatenraum, gleichzeitig die unter den Trianon-Grenzen als erst gegründete, ständige Universität gilt (lange Zeit zu Mittelschule degradiert), die seit beinahe 250 Jahren in ihrem Sitz, nämlich in der Stadt Erlau ohne Unterbrechungen funktioniert, ins Leben gerufen wurde.

In dem vorliegenden Beitrag wird der Plan Eszterházy's zur Universitätsstiftung sowohl in engerem (Karpatenbecken) als auch in breiterem Querschnitt (Europa) untersucht, vor allem auf die frühneuzeitliche und insbesondere auf die Universitätsgeschichte des 18. Jahrhunderts fokussiert. Im Laufe der komparativen Analyse werden der Ausbau der universitären Struktur, die dem modernen Unterricht dienenden Hintergrundinstitutionen (Druckerei, Sternwarte, Bibliothek, Seziersaal usw.) und die aus dem Ausland – ohne konfessionelle Befangenheit – adaptierten bewährten Übungen unter die Lupe genommen. Die zusammengesetzte Denkweise des Bischofs wird durch das Anlagensystem, das im Interesse der Förderung der ungestörten und hochqualitativen Funktion der Universität stiftete, anschaulich abgebildet. All diese(r) Komplexität, Universalität und Profismus macht das sog. Eszterházy-Phänomen in der ungarländischen Universitätsgeschichte einzigartig und unwiederholbar.

Budovateľ univerzity, Karol Eszterházy

Rôznorodú činnosť posledného jágerského biskupa analyzovali a hodnotili viacerí z viacerých pohľadov. Karol Eszterházy sa narodil v šťastnom znamení a do takej bohatej rodiny, že prirodzenému rastu jeho talentu nestáli v ceste žiadne (najmä materiálne) prekážky a čoho sa len chopil, bolo ospevované a uznávané. Počas svojej životnej dráhy všetky činy starostlivo naplánoval, pričom každá z týchto dotknutých oblastí prešla znamenitým vývojom. Takto možno nazerať na jeho pôsobenie počnúc cirkevnou a svetskou politikou, pokračujúc cez hospodársku a cirkevnú správu ním spravovaných biskupstiev, stavebnú obnovu prostredia v ktorom pôsobil až po duchovnú starostlivosť o veriacich. Jediným začatým dielom, ktorému – obrazne povedané – nedokázal nasadiť korunu a svoje plány nemohol dotiahnuť až do konca, je jeho najväčšie podujatie: založenie jágerskej univerzity. Biskupa možno v uhorských podmienkach hodnotiť ako jedného z najudatnejších univerzitných budovateľov a to aj napriek tomu, že tento symbolický cieľ jeho životnej dráhy zostal v torzovitej podobe. Výsledok jeho veľkolepého snaženia je dodnes bezpríkladný. Odviedol kus intelektuálnej práce, ktorého dozretý plod hovorí za seba: Na základe tejto činnosti vznikla budova postavená prvý krát v oblasti Karpatskej kotliny s vysloveným, cieleným a jediným účelom vzdelávania, krásne Lýceum a (v rámci potrianonských hraníc myslená) prvá stála univerzita krajiny (dlhé roky degradovaná na stredoškolskú inštitúciu), ktorá už 250 rokov nepretržite pôsobí na svojom pôvodnom mieste.

Štúdia prináša analýzu Eszterházyho zámerov budovania univerzity a ich porovnanie v užšom zmysle regiónu Karpatskej kotliny takisto ako aj v európskom meradle. Komparatívnou cestou skúma nielen budovanie univerzitných štruktúr, jej predmetom sú aj rôzne inštitúcie stojace v pozadí (nemocnica, tlačiareň, hvezdáreň, knižnica) ako aj osvedčené praktické postupy preberané zo zahraničia bez konfesijných predsudkov. Komplexnosť predstáv biskupa sa ukazuje aj v inštitucionálnej sieti, ktorá mala zabezpečiť bezstarostný chod univerzity na vysokej úrovni. Práve komplexnosť, univerzálnosť a profesionalita je podstatou jedinečnosti a neopakovateľnosti úkazu zvaného Eszterházy v domácich univerzitných dejinách.